

ЩО ОЗНАЧАЄ ПОНЯТТЯ "УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА"

Українською діаспорою (з грецьк. «diaspora» — розсіяння) називають сукупність українців (осіб українського походження), які проживають за кордоном, за межами України.

Спочатку українців, які в пошуках кращої долі прямували, і зокрема, до Америки, місцеві жителі називали просто іммігрантами (від лат. *immigro* – вселяюсь, в'їжджаю). Після Першої світової війни українців, які жили за океаном, уже не можна було назвати іммігрантами. Майже половина з них народилася в країнах поселення, а іммігрантами були хіба що їхні батьки чи діди. Самі себе вони, залежно від того, що вважали за потрібне в конкретний момент підкреслити — свою етнічну чи політичну належність, — називали американськими, канадськими, бразильськими українцями чи, навпаки, українськими американцями, канадцями, бразильцями тощо.

Внаслідок поразки національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр. десятки тисяч українців змушені були через політичні причини покинути батьківщину й емігрувати за кордон. Відповідно, вони називали себе емігрантами. Поняття «**еміграція**» підкреслювало факт нетривалості виїзду та перебування за рубежем.

Політичні емігранти, які становили більшість другої хвилі масової еміграції за межі України, поповнили українські громади майже у всіх країнах перебування українців. У зв'язку з тим, що загальний освітній рівень цих емігрантів був значно вищий, ніж у вихідців з України попередніх років, вони швидше пристосовувалися до нових умов і брали активнішу участь у громадському житті. З цього середовища вийшло багато лідерів громадсько-політичних та культурно-освітніх українських організацій у різних країнах. Оскільки ця частина зарубіжних українців задавала, так би мовити, тон усім українським громадам, термін «**українська еміграція**» згодом поширився й на попередніх поселенців та їхніх нащадків, хоча, як справедливо зазначає В.Маркусь, із соціологічного

та юридичного поглядів йому бракує точності.

Емігрантами називали й тих, хто залишив Україну в перебігу третьої хвилі масової еміграції, здебільшого політичних втікачів, які опинилися на Заході після 1945 р. Таким чином, термін «українська еміграція» певною мірою ідентифікував українську політичну еміграцію міжвоєнного та післявоєнного періодів, але він уже не був адекватним стосовно їхніх дітей та онуків, а також тих українців, що опинилися за межами України в інших історичні періоди.

Усе це, однак, не знімало з порядку денного проблему знаходження об'єднуючого поняття для ідентифікації всіх розсіяних по світу українців, враховуючи те, що за всієї різноманітності конкретних ситуацій і становища українських громад у різних країнах цим громадам притаманні певні спільні вартості та інтереси.

В Україні донедавна термін «українська діаспора» сприймався далеко не однозначно та був об'єктом гострих дискусій.

Із проголошенням незалежності української держави ставлення до терміна «українська діаспора» значною мірою змінилося. Цей термін якщо й не зробився загальноживаним, то, принаймні, набув поширення.

Сьогодні важко сказати, хто й коли став уживати термін «українська діаспора» для означення всіх людей українського походження за межами України. Ще в 1920-х-1930-х рр. цим терміном користувався визначний український політолог, етнолог і соціолог В.Старосольський. Остаточно ж він утвердився на початку 1980-х рр., коли в дев'ятому томі ЕУ з'явилася стаття під назвою «**Українська діаспора**».

В основі поняття «українська діаспора» лежить визнання сучасних кордонів України як історичної та політичної реальності, а також наявності проживання українців у багатьох інших країнах на території кількох континентів. У деяких суміжних з Україною державах українці живуть на землях, здавна населюваних ними. Вони туди не емігрували, а є там корінним населенням. У точному розумінні слова вони не є «діаспорою».

Але, крім цієї категорії, тут є й інші українці, які живуть розпорошено по всій території цих країн.

Як уже зазначалося, поняття «українська діаспора» означає всю сукупність українців або ж осіб українського походження, що проживають за межами території України. Це поняття, якщо скористатися класифікацією, запропонованою В.Маркусем, охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною: українське населення на суміжних українських етнічних землях, які нині не входять до складу України; соціально-економічну еміграцію з України колонізаційного типу від початку ХІХ ст. до 1960-х-1970-х рр., спрямовану на Схід, головню, в межах території колишнього СРСР; соціально-економічну (заробітчанську) еміграцію з кінця ХІХ ст. переважно в західну півкулю; політичну еміграцію після 1917-1921 рр. та з кінця Другої світової війни; індивідуальних різного часу та з різних причин українських емігрантів, які в нових місцевостях свого перебування прагнуть зберегти етнічну ідентичність та підтримувати зв'язки з Україною.

Необхідно підкреслити, що будь-які статистичні дані про чисельність українців та про їхнє розселення в сучасному світі є, на жаль, досить умовними. Річ у тім, що не в усіх країнах враховується етнічне походження населення. А там, де це робиться, національна належність часто фіксується за країною виходу іммігранта. Тому значна кількість українців, які залишили рідну землю тоді, коли України як окремої політичної одиниці ще не існувало, записана в документах австрійцями, росіянами, румунами, поляками тощо. Крім того, є статистика державна, а є громадсько-культурних організацій і церковна, їхні дані щодо етнічного складу населення суттєво відрізняються.

Потрібно брати до уваги й те, що донедавна українці в країнах Східної Європи та в республіках колишнього СРСР не мали змоги вільно самоідентифікуватися. Негативне ставлення влади до проявів національної (етнічної) самосвідомості та до прагнення зберегти свою

національну культуру, що виявлялася в бракові умов для національно-культурного розвитку, у прихованій або й відкритій їх дискримінації, спричинили ситуацію приховування українцями своєї національності. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що усвідомлення людиною своєї належності до певного етносу формується ще в дитячі роки й у дорослому віці, навіть в іншоетнічному оточенні, зазвичай не змінюється. А тому «зникнення» за даними урядової статистики фактично упродовж життя одного покоління в колишньому СРСР, а також у ряді країн Східної Європи кількох мільйонів українців можна пояснити лише застосуванням щодо них дискримінаційних заходів (з етноцидом включно), що спричинило появу стійкого «етнічного жаху».

Небезпідставність припущень щодо упередженості й недостовірності офіційної статистики підтвердив, зокрема, колишній міністр Російської Федерації у справах національностей та федеративних відносин В.Михайлов, зазначивши під час проведення в Москві у травні 1996 р. конференції «Діаспорні народи. Держава і суспільство», що в Росії нараховується 6 млн. осіб українського походження (за даними перепису 1989 р. в Російській Федерації проживало 5 млн. українців). Утім, в українській (часом і в російській) пресі називаються цифри від 10 до 20 млн. українців, які вираховуються авторами шляхом екстраполяції показників природного приросту та міграційного притоку українського населення до Росії. Результати урахування «прихованих» українців не тільки в пострадянських державах, а й в інших країнах світу приводять деяких фахівців до висновку про те, що загальна чисельність українського етносу має сягати 60-80 млн. осіб.

Беремо за основу визначення чисельності українців дані офіційної статистики, а там, де не ведеться облік етнічної належності чи етнічного походження населення, — статистику церковну та інших громадських організацій. Згідно з цими даними, в сьогоденному світі нараховується від 47 до 50 млн. українців. У це число входять як ті, що

усвідомлюють себе українцями, так і ті, які лише за своїм етнічним походженням частково чи цілковито є українцями. Останнє стосується насамперед тих українців, які проживають за межами нашої держави.

В Україні за даними перепису 1989 р. налічується трохи більше 37 млн. українців. За її межами — від 10 до 13 млн. Тобто, кожен четвертий-п'ятий українець у світі проживає за межами своєї історичної батьківщини.

За показником просторового, територіального розміщення в світі український етнос складається з двох структурних елементів: територіального або поселенського ядра — українців, які проживають в Україні, й діаспори — тих українців, які проживають за її межами, на території інших етнополітичних організмів (держав).

Вже те, що діаспора є і самим своїм буттям урізноманітнює та збагачує українську присутність у світі, що вона надає та буде надавати, виходячи зі своєї духовної потреби, своїх почуттів і сентиментів до «старого краю», посильну допомогу (передусім моральну й політичну) Україні, є надзвичайно цінним. Тому налагодження, розширення й усіляке зміцнення зв'язків з українською діаспорою не тільки є певним моральним обов'язком України як історичної батьківщини всіх зарубіжних українців, а й має на меті досягнення певних раціональних політичних та економічних цілей. Зокрема, це стосується використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалу діаспори для встановлення дружніх і тісних стосунків України з державами проживання зарубіжних українців, посилення ролі, яку відіграє Україна у світовому співтоваристві. У цьому інтереси Української держави й української діаспори цілком збігаються.

Таким чином, багатогранна сукупна реальність, яку ми означаємо поняттям «українська діаспора», характеризується такими рисами:

— стрижневим моментом поняття «українська діаспора» є фіксація факту перебування частини українського етносу за межами території його ядра — України;

– термін «діаспора» підкреслює факт переважно недобровільного розсіяння людей одного етнічного (в нашому випадку — українського) походження;

– за невеликими винятками, вся українська діаспора, враховуючи те, що вона зазнає постійних впливів з боку інших етнічностей, належить до маргінального прошарку українського етносу;

– українська діаспора частково розселена компактно, а частково розсіяно, її походження, з одного боку, автохтонне (оскільки частина українського населення опинилася в складі інших держав унаслідок територіальних поділів і перерозподілів), з іншого — іммігрантське;

– діаспора становить уже інтегральну частину країни поселення, внаслідок чого її члени, на відміну од недавніх іммігрантів, зазвичай є громадянами даної країни, що не мають наміру повертатися на історичну батьківщину, прагнучи водночас одержати від останньої допомогу в збереженні своєї етнокультурної ідентичності;

– українську діаспору можна розглядати як своєрідну форму соціуму; як сукупність людей українського роду, що через історичні обставини опинилася за кордонами України; попри відмінності в традиціях і культурі між різними територіальними гілками діаспори, соціальному походженні, статусі, освіті й вартісних орієнтаціях її представників, вона зберегла певну спільність інтересів та устремлінь.